

stranom gradu i u kontaktu s ljudima koje jedva da mogu razumjeti – a govori se o volji i o pristanku zato što ugovor inače ne bi bio pravno valjan. Ili, za nekoga se u ugovoru proglašava da pripada patarenskom rodu zato da bi ga se moglo podvesti pod izuzetak u kojemu smije biti objekt trgovine jer „nema kršćansku dušu“. Da bi se razlučilo stvarno od varljivoga, da bi se osjetila ljudska sudbina i u takvom materijalu izmjerilo stupanj nečije slobode, traži se znalačko oko i širok pogled. Kolega Budak je u knjigu unio svoju ljudsku empatiju, ali ipak držeći je na uzdi racionalnog seciranja i poniranja u socijalnu, gospodarsku i pravnu logiku neke situacije. Dakako, to se sve mijenjalo tijekom vremena – u odnose na tržištu radne snage, pravnim okvirima i moralnim stajalištima, zbog kojih je neki oblik ljudskog rada postajao poželjan, a u drugom se razdoblju pokazivao kao neisplativ ili odbojan.

Kao kvalitetu knjige istaknula bih i umješno korištenje stranom literaturom. Dakako da se uvid u *state of the art* u kvalitetnoj povijesnoj znanosti podrazumijeva. No, za Budaka se može ustvrditi da zaista suvereno barata teorijama i pogledima stranih povjesničara, na temelju svojega materijala ulazi u ravnopravnu raspravu o pojedinim pitanjima i ne libi se reći kada njegovi rezultati mijenjaju dominantnu historiografsku paradigmu.

Završno bih rekla da je, prema mojemu sudu, ovo čestita knjiga zato što autor ne maskira labavija mjesta u njezinu tkanju. Kada smatra da je to umjesno i potrebno, Budak će čitatelju reći da je nešto problematično, da nema konačan odgovor na pitanje koje je postavio. Nama iz struke to ulijeva povjerenje i dopušta nam da s pouzdanjem prilazimo autorovim zaključcima.

Budakova su promišljanja zanimljiva, a opet uravnotežena jer ga „dobre priče“ nisu povele smjerom spekulacija i neodmjerenih zaključaka, na kakve ni historiografija nije uvijek imuna, ostajući dosljedno na terenu onoga što je potkrijepljeno izvorima i dokazano. Ovom izdanju – koje će sigurno izazvati neposredni interes publike već i zbog teme – proričem da će ta „uzemljenost“ i sljubljenost s izvorima osigurati život dugo vrijeme, kao jednog od vrijednih i trajnih prinosa hrvatskoj historiografiji srednjega vijeka.

Nella Lonza

---

## Odgonetanje zamršene i skoro zanemarene teme

Mario Grčević, *Ime „Hrvat“ u etnogenezi Južnih Slavena, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Ogranak Matice hrvatske u Dubrovniku, Zagreb – Dubrovnik 2019, 292 str.*

Grčevićeva monografija *Ime „Hrvat“ u etnogenezi Južnih Slavena* dobrodošao je novitet u jezikoslovnoj i historiografskoj znanosti, kako opsegom problematike, tako i odgonetanjem zamršene i skoro zanemarene teme. Knjiga je podijeljena u šest poglavlja, odnosno šest tematskih cjelina, koje se bave pojavnosti etnonima „Hrvat“ i zasebnim područjima u kojima je potvrđen u pisanim izvorima i toponimima. Konkretna područja izvan današnje Hrvatske, kojih se autor dotiče, odgovaraju prostorima današnje Slovenije,

Bosne i Hercegovine, Srbije, Makedonije, Albanije, Crne Gore, Kosova, odnosno, radi se uglavnom o prostoru Balkana ili preciznije rečeno – Jugoistočne Europe. Na početku odmah valja istaknuti da se autor odlučio pozabaviti temom koja je osjetljiva i neugodna zbog društvenih i povijesnih procesa iz nedavne prošlosti koji su i danas aktualni, te djelomično nedovršeni, kao što su propast komunističkog/socijalističkog modela društva u bivšoj Jugoslaviji i nacionalna/nacionalistička razilaženja baštinjena iz rata 1991-1995. godine.

Knjiga je tematski podijeljena u tri dijela. Prvi dio posvećen je uporabi etnonima „Hrvat“ i etnogenetskim procesima nositelja dotičnoga etnonima koji se nipošto nisu, ili su se tek djelomično uključili, u suvremenu hrvatsku narodnosno-etničku zajednicu. Drugi dio posvećen je uporabi hrvatskoga povijesnog glotonima „srpski“ u suodnosu s drugim hrvatskim povijesnim glotonimima. Tema trećeg i posljednjeg dijela je mistifikacija povijesnoga glotonima „srpski“ u suvremenim srpskim znanstveno-političkim krugovima. Slijedom toga, najveća je izvanjska slabost djela što je zbog svoje tematike jako podložno političkoj jednostranosti, tj. političkoj zlorabi, najčešće na desnici, ali i na lijevici u svrhu nepotrebnog moraliziranja.

Najveća prednost knjige je to što je autor pružio relativno solidnu znanstvenu analizu nedovoljno rasvijetljene teme koja se redovito gradi na temelju fragmentarnih dokaza i teško izlazi iz dotičnoga okvira. Naime, to su davno minuli društveni procesi koji su ujedno često bili žrtvom tektonskih političkih i demografskih promjena, a veliki je manjak pisanih svjedočanstava. Najveća, pak, mana knjige je slaba razina interdisciplinarnosti te činjenica da se autor dotiče širina i dubina koje ne razumije u dovoljnoj mjeri izvan vlastite kroatističke/jezikoslovne struke.

To se iskazuje i u činjenici što autor, premda koristi zaista velik broj tekstualnih izvora i historiografske literature kroz veliki vremenski raspon, previđa zamašne teorijske promjene koje su se tijekom tog vremena u historiografiji zbile u pogledu shvaćanja etničkih identiteta i etnogenetskih procesa. To je pogotovo velik nedostatak s obzirom na to da se u knjizi proučava etnogeneza. Tako autor bez problema, zbog bliskosti s ranijom tezom Ljudmila Hauptmanna, uvažava tezu Waltera Pohla o Hrvatima u Karantaciji, koja je bila „slavenska državna tvorevina ustrojena u VII. stoljeću sa središtem u današnjoj Koruškoj“ (str. 10). Naime, kad Hauptmann u prvoj četvrtini 20. stoljeća tvrdi kako su Hrvati u Karantaciji bili vladajući sloj, općenito se smatralo kako je etnicitet (primjerice hrvatski), jednom uspostavljen, u svojoj biti nepromjenjiv dokle god opstaje njegovo ime. Pritom se kao glavni kriterij za pripadnost nekoj etničkoj zajednici (narodu ili plemenu) uzimalo krvno porijeklo. Prema takvoj koncepciji prvo su Hrvati morali na nekom mjestu nastati, da bi se jedan dio njih morao fizički odseliti u Karantaciju i zatim bi ljudi koji se spominju pod hrvatskim imenom u Karantaciji u kasnijim stoljećima mogli jedino biti njihovi krvni potomci.

Nasuprot tome, bečka škola etnogeneze pripadnost ranosrednjovjekovnoj etničkoj zajednici ne promatra kao pitanje zajedničkog porijekla, već kao pitanje zajedničke ideologije. Prema toj se koncepciji (koja se danas, doduše, više ne primjenjuje tako rigidno) etnička zajednica oblikuje oko jedne vodeće skupine, koja priču o zajedničkom porijeklu promiče kako bi svojim sljedbenicima dala osjećaj zajedništva. Premda se osjećaj pripadnosti zajednici u praksi prenosi s naraštaja na naraštaj, krvno porijeklo nije presudno za pripadnost etničkoj zajednici, već je pripadnik etničke zajednice bilo tko tko prihvati vlast te vodeće skupine. Ako ta vodeća skupina trajno izgubi moć zbog političkih neuspjeha, njezini sljedbenici prelaze u sastav drugih etničkih zajednica, a ta se etnička zajednica ras-

pada. Pritom ljudi mogu još neko vrijeme zadržati osjećaj pripadnosti i svojoj nekadašnjoj zajednici, ali se on s vremenom izgubi.

Danas se pod utjecajem poststrukturalizma više niti ovako shvaćen etnički identitet u okviru bečke škole etnogeneze ne promatra kao u svojoj biti nepromjenjiv jednom kad se oblikuje. Drži se fluidnim i promjenjivim, a etnogeneza stalnim i nezavršivim procesom. S tog je stajališta za pripadnost nekoj etničkoj zajednici ključno sudjelovanje u određenom procesu etnogeneze, a ne samo nošenje etničkog imena. Primjenjivo na hrvatski slučaj to znači da se prvo uspostavi određena politička cjelina, potom njezin vladajući sloj usvoji etničko ime (hrvatsko), a zatim tijekom dugih stoljeća i pripadnici nižih društvenih slojeva, ako politička zajednica opstane, prihvaćaju to ime kao svoje vlastito.

Walter Pohl iznosi tezu kako je hrvatsko ime (u ovom bi slučaju bilo ispravno pisati „hrvat“ budući da se radi o općoj imenici, a ne o etničkom imenu) bio naziv pripadnika određene vojne strukture univerzalne u Avarskom kaganatu. Potom ga je tek od sredine 9. stoljeća vladajući sloj slavenske političke cjeline u nekadašnjoj rimskoj provinciji Dalmaciji usvojio kao svoje etničko ime i tek bi to onda bio početak etnogeneze kasnijeg hrvatskog naroda.<sup>1</sup> Nasuprot tome Pohl ustvrđuje kako naziv „hrvat“ u Karantaniji nikad nije postao etničko ime, već da je u Karantaniji jedino etničko ime bilo karantansko, a ti „hrvati“ nikad nisu postali etnička zajednica za razliku od „Hrvata“ u Dalmaciji.<sup>2</sup> Prema tome, „hrvati“ u Karantaniji i „Hrvati“ u Dalmaciji bili bi dvije potpuno nevezane skupine budući da sudjeluju u dva potpuno zasebna procesa etnogeneze. Tako je ironično da se autor knjige poziva i na tu Pohlovu tezu s obzirom da se upravo nju u hrvatskoj medievistici uzima kao tipično dekonstrukcijsku dok se inače drugdje u ovoj knjizi prema dekonstrukcijskoj historiografiji autor odnosi s određenom dozom prezira (str. 218).

Dok autor pokazuje dobru upućenost u historiografsku literaturu o pitanju Hrvata u Karantaniji, premda nije svjestan njezinog metodološkog konteksta, njegovo razmatranje pitanja Hrvata u Duklji pokazuje začuđujuće nepoznavanje, pa i pogubne previde čak u literaturi kojom se koristi, zbog čega u interpretacijama zalazi u borbu s vjetrenjačama. Naime, na prijelazu 11. u 12. stoljeće neki bizantski pisci u kontekstu određenih borbi spominju „Hrvate i Dukljane“ (Nikefor Brijenije), odnosno „Srbe koji se i Hrvatima zovu“, a nalaze se na dukljanskom području (nastavljač Ivana Skilice). Oko tih se navoda mnogo teoretiziralo, a jedna od iznesenih teorija je ona Luje Margetića na koju se poziva autor (str. 62-67).

Autor tu izražava veliku indignaciju što je suvremena hrvatska historiografija tobože toliko ideološki iskompleksirana, da pod utjecajem srpskog povjesničara Nikole Radojčića (koji je zastupao tezu da se u tim navodima zapravo radi o Srbima, ali da ih Bizantinci jednostavno ponekad nazivaju Hrvatima zbog međusobne sličnosti Hrvata i Srba) „autistično“ niječe prisutnost Hrvata u srednjovjekovnoj Duklji (str. 64-65, 234). Kao ogledni primjer toga autor upućuje na stranicu 52 u knjizi Nevena Budaka i Tomislava Raukara *Hrvatska povijest srednjeg vijeka* iz 2006. godine. No, na tome mjestu, u poglavlju koje je napisao Neven Budak, uopće se ne iznosi takva tvrdnja; tvrdi se tek da navodi bizantskih autora nisu dovoljan dokaz da se Dukljane tog vremena kao cjelinu može svrstati u neki drugi

<sup>1</sup> Walter Pohl, Osnove hrvatske etnogeneze, u: *Etnogeneza Hrvata*, ur. Neven Budak (Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta 1995), 94, 96.

<sup>2</sup> Isto, znanstvena bilješka 27 na stranici 92.

etnik.<sup>3</sup> Upravo suprotno, već u sljedećem poglavlju Budak zauzima stav da je u Duklji bilo Hrvata.<sup>4</sup>

Pri sličnim stavovima Neven Budak ostaje i u svojoj novijoj knjizi iz 2018.<sup>5</sup> U toj se knjizi Budak čak približava tezi, sličnoj onoj Margetičevoj, po kojoj su ti „Hrvati“ u Duklji zapravo bili borci iz ondašnjeg Hrvatskog Kraljevstva koji su se došli boriti na strani Dukljana.<sup>6</sup> Autor ne koristi tu Budakovu knjigu za ovu monografiju, ali zato koristi Raukarovu knjigu iz 1997. u kojoj autor također zauzima stav da su dio stanovništva Duklje bili Hrvati.<sup>7</sup> Autorov previd ovih navoda upravo je neshvatljiv. Prema tome, stječe se dojam da je autorov izrazito negativan stav o modernoj hrvatskoj medievistici posljedica njegovih predrasuda i nepoznavanja historiografske literature, što njegove agresivne osude hrvatske historiografije čini neopravdanima, pa čak i neumjesnima.

U predgovoru (str. 7-8) autor problematizira kako su etnonim „Hrvat“ i pripadajući glotonim „hrvatski“ općenito dobro istraženi u književnojezičnoj povijesti, no nedostatno je istražena semantika te uporaba dotičnih naziva kada se „odnose na pučanstvo koje se tijekom vremena nije integriralo ili se većinski nije integriralo u hrvatsku narodnosn-etničku zajednicu, a imalo je s Hrvatima djelomice zajedničku etnogenezu.“ Drugi naziv u središtu problematike je hrvatski povijesni glotonim „srpski“, za koji autor navodi da se rabio „kao defektni glotonim za opći jezični opis hrvatskih tekstova na ćirilici uslijed jezičnih dodira Hrvata s njihovim susjedima Srbima“. Pod „defektnim“ se podrazumijeva tehnički termin kojim se ćirilica kognitivno vrlo često poistovjećivala s jezičnom praksom u tadašnjoj Srbiji, a vrlo zgodno je što autor spominje jezični kontakt ili fenomen jezične kontaktologije (nešto čega općenito nedostaje kao metodološki odgovor na suvremene jezične prijepore, napose kad je u središtu široki pojam, tzv. „štokavski dijalekt“).

U Predgovoru se nadalje očitava da je autorov izravni povod za pisanje knjige bila zloraba ili neuvjerljivo problematiziranje dotičnoga povijesnog hrvatskog glotonima u (kvazi)znanstvenom diskursu (redovito u današnjoj Srbiji), koja je često bila ponukana neiskrenim/ideološkim motivima. Pritom je velika šteta što je autor podlegao čestom porivu u hrvatskoj humanistici da se više zaokuplja osporavanjem teorija onih koje se doživljava kao nacionalne neprijatelje (u ovom slučaju velikosrpskih ideologa), nego razradom vlastitih koherentnih teorija. Tako autor u razlaganju povijesti hrvatskoga i srpskoga imena, odnosno što ta imena označavaju, daleko dublje zalazi u analizu toga kakav je identitet ovisno o kontekstu označen srpskim imenom, nego u slučaju hrvatskog imena.

<sup>3</sup> »Navodi bizantskih pisaca ne dopuštaju nam izjednačavanje stanovnika Duklje u 11. i 12. st. bilo sa Srbima, bilo s Hrvatima, iako ih poznaju pod oba imena (ali i kao Dalmate).« Neven Budak, *Mnogostrukost identiteta*, u: Neven Budak – Tomislav Raukar, *Hrvatska povijest srednjeg vijeka* (Zagreb: Školska knjiga 2006), 52.

<sup>4</sup> Uspoređujući ih s hipotetskim Hrvatima u Panoniji: »Vjerojatno je sudbina tamošnjih nositelja hrvatskog imena bila slična onoj Hrvata u Karantaniji, Duklji ili Češkoj (...).« Neven Budak, *Panonija – Sisačka kneževina – Slavonija*, u: Neven Budak – Tomislav Raukar, *Hrvatska povijest srednjeg vijeka* (Zagreb: Školska knjiga 2006), 53.

<sup>5</sup> Neven Budak, *Hrvatska povijest od 550. do 1100.* (Zagreb: Leykam international d.o.o. 2018), 51, 101.

<sup>6</sup> Isto, 235.

<sup>7</sup> Tomislav Raukar, *Dukljanski iver*, u: *Hrvatsko srednjovjekovlje: prostor, ljudi, ideje* (Zagreb: Školska knjiga, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta 1997), 272-273.

Stoga autor za povijesne slučajeve korištenja hrvatskog imena gotovo nikad ne utvrđuje kakav identitet to ime u nekom slučaju označuje. Zadovoljava se time da pobroji što više pojedinačnih pojava hrvatskoga imena na prostoru južnih Slavena i potom ih poveže u slijed, iako u Predgovoru ističe da je jedan od ciljeva rada upravo istražiti značenja hrvatskog imena u tim različitim kontekstima (str. 7). Jedina veća iznimka je kad analizira najamničke (plaćeničke) jedinice hrvatskoga imena tijekom ranoga novog vijeka te ustvrđuje kako je to ime u tom slučaju prestalo označavati etničku pripadnost i počelo označavati vojnu specijalnost. Nasuprot tome, autor vrlo detaljno analizira koji sadržaj ima srpsko ime u nekom kontekstu te tako razlikuje nekoliko različitih značenja naziva „srpski“, odnosno definira više identiteta kao različite, iako svi ti identiteti nose srpsko ili raško ime (str. 108-115).

Pritom je srpsko ime najširega opsega u značenju tijekom ranoga novog vijeka kad, autor zaključuje, ne označava etničku pripadnost, nego vjeroispovjednu pripadnost pravoslavlju (str. 96). Govoreći tako o pravoslavnom stanovništvu ondašnjih hrvatskih zemalja, autor za njega određuje dva identiteta – oni su „Srbi“ po vjeroispovjednoj pripadnosti, a „Hrvati“ po etničkoj pripadnosti. No veliki se prigovor može uputiti autoru što analizirajući odnos ta dva identiteta ponekad zapada u primjenu dvostrukih kriterija. Tako inzistira na suvremenom izrazu „Hrvati“ za pripadnike određenih najamničkih konjičkih postrojbi tijekom ranoga novog vijeka kao na pravoj oznaci njihovoga identiteta. Pritom osporava praksu nekih današnjih povjesničara koji o tim vojnicima govore kao o Srbima zbog njihove pravoslavne vjere ironično ustvrđujući kako „nigdje nije zabilježeno da bi ijedan pravoslavac svojedobno prosvjedovao zbog toga i tražio da se zove „Srbinom“ (str. 116).

S druge strane, autor upravo suprotnim pristupom radi intervenciju u smisao izvora koji se odnose na srednjovjekovnu i ranonovovjekovnu Srbiju te tako ustvrđuje kako je među ljudima za koje izvori poznaju samo etničke kategorije „Srbin“ i „Vlah“ moralo biti i Hrvata (str. 32-33, 93). To utemeljuje jedino u svojim hipotezama o seobama Hrvata Balkanom tijekom razvijenoga srednjeg vijeka i kasnije. Tako se stječe dojam da autor ponekad samo traži način da što više ljudi proglasi povijesno Hrvatima, a što manje Srbima.

Prvo poglavlje pod naslovom „Alpski Hrvati“ (str. 9-13) donosi jako sažeti prikaz slovenskog ranog srednjovjekovlja, odnosno, etnogenetskih i društvenih procesa na području tadašnje Karantanije u razdoblju od 7. do 10. stoljeća. Općenito se uzima da su Karantanci preci današnjih Slovenaca, no okosnicu identitetskog problema ranoga srednjovjekovlja čine tzv. Kasezi i „Hrvati“ (najvjerojatnije imena vladajućih plemićkih slojeva u Karantaniji) koji su ostavili pregršt toponima u današnjoj Sloveniji i Austriji (vjerojatno i šire). Autor ne nudi historiografsku raspravu ili prilog rješavanju problematike o ulozi i identitetu dotičnih skupina, jer je za temu knjige relevantno da je na prostoru Koruške i Štajerske, tj. Karantanije naziv „Hrvat“ bio identifikacijsko obilježje, te da su potvrđeni „brojni toponimi izvedeni od hrvatskoga etnonima“ (str. 13). Znakovita bi primjedba na to poglavlje bila da kako je moguće da autor nije spomenuo silne „Horvate“ i „Hrvatine“ (prezimenske) u današnjoj Sloveniji. Međutim, dotični, poput i silnih Horvátha u današnjoj Mađarskoj, rezultat su prisilnih seoba pred osmanskim osvajanjima u 15. i 16. stoljeću.

Potpoglavlja „Hrvati katolici u Raškoj“ (str. 53-58) i „Novo Brdo“ (str. 59-61), u kojima se razglaba o pojavnosti etnonima „Hrvat“ među katoličkim kolonistima – trgovcima i rudarima – u srednjovjekovnoj Srbiji, napisana su, pravo rečeno, bez greške i jako dobro potkrijepljena citatima iz raznih izvora. Jedino se može uputiti zamjerka da autor nije obradio ili primijetio relevantni problem – naime, kako to da su Dubrovčani kao Janjevci i drugi kolonisti s područja Republike daleko izvan zidina grada i granica svoje Republike

ostavljali obilate potvrde etnonima „Hrvat“ u funkciji prezimena, a doma su se najčešće potpisivali kao „Dubrovčani“, „Slovinci“, „Našijenci“ itd. Kao jednostavni odgovor na postavljeno pitanje mogao bi se navesti citat na 119. stranici knjige, gdje se dubrovačka Vlada u dokumentu iz 1618. poistovjećuje s barabantima „Hrvatima“ s nekog drugoga područja te podcrtava zajednički jezik i vjeru s njima. Također bi kao odgovor mogao poslužiti i putopis diplomata Petra Andrejevića Tolstoja iz perioda 1697-1699. (str. 213-214) koji za Dubrovčane navodi da se nazivaju Hrvatima, no relativni vremenski raskorak od kasnoga srednjeg vijeka (kada su se Dubrovčani naseljavali kao kolonisti u Srbiji) do baroknoga 17. stoljeća mogao bi značiti promjenu u samoizjašnjavanju.

Međutim, što se tiče općenito društvenih i etničkih identiteta tadašnjih Dubrovčana, autoru se mora uputiti kritika što se nije dovoljno oslonio na djelo Zrinke Blažević *Ilirizam prije ilirizma* iz 2008. godine koje je i danas vodeće u tom pogledu, premda sasvim opravdano osporava tvrdnju iz njezina djela u fusnoti 68 na 226. stranici. Pritom, doduše, prenaglašava „dekonstrukcijski pristup“ u njezinoj knjizi, što dakako nije točno. Zatim, najkvalitetniji dosad sažetak etničkih i političkih identiteta Dubrovčana u razdoblju od 14. do 17. st. pružio je povjesničar Lovro Kunčević u članku „Etnički i politički identitet predmodernog Dubrovnika od 14. do 17. stoljeća“ iz 2017. godine, koji je Grčević nažalost zanemario spomenuti u svojoj knjizi.

Poglavlje „Hrvati i Islam“ (str. 71-100) također je odlično napisano i argumentirano te zorno prikazuje kako se u osmanskoj Bosni etnonim „Hrvat“ često koristio kao snažno identifikacijsko obilježje na rubu/granici dviju država. Nositelji etnonima obnašali su razne niže i visoke funkcije u osmanskoj državi. Štoviše, etnonim „Hrvat“ je bilo najprestižnije slavensko ime koje je vjerojatno privuklo i pripadnike drugih slavenskih naroda pod osmanskom vlašću. Navedeni je proces, dakako, danas nestao, no dobro pokazuje kako na rubu/granicama drukčijih identiteta može jednako tako doći do sraza, tj. divergencije jedinstvenoga identiteta, kao i do stapanja, tj. konvergencije različitih identiteta.

Osjetno slabije je argumentirano potpoglavlje „Podrijetlo raških Hrvata“ (str. 62-70), u kojem se pretpostavljaju izuzetno nategnute i dugačke migracije nositelja etnonima „Hrvat“ u ulozi vojnika, počevši od vojnih operacija u Duklji u 11. stoljeću, koje spominju bizantski kroničari, preko Makedonije, pa sve do srednjovjekovne/novovjekovne Raške, Beograda i Obrenovca. Pretpostavlja usput da su dotični raški „Hrvati“ asimilacijom s Vlasima dali možda i hrvatske pravoslavne graničare u Vojnoj krajini. Bogata antroponimijska i toponimijska građa koju autor donosi svakako je vjerodostojna i vrijedna detaljne stručne analize, međutim, jedino što u postavljenome zvuči uvjerljivo etnička je konvergencija s Vlasima koji su uistinu bili veliki nositelji migracija tijekom osmanske vladavine. Vjerojatnije je, doduše, da su dotične skupine „Rvata“, posvjedočene u Srbiji tijekom 14. i 15. stoljeća, preživjele još iz vremena Avarskoga kaganata kada su razne društvene grupe bile jako mobilne po čitavom kaganatu i osnivale naselja pod drukčijim uvjetima od kasnijih vremena. Ako uzmemo u obzir Pohlovu tezu iz 1995, prema kojoj su avarski „Hrvati“ bili prestižni sloj ratnika graničara, onda nas ne treba čuditi naknadno otkriće raširenosti toponima po bivšem kaganatu i opstojnost etnonima (u svrhu toga valja uzeti i primjer plemena Timočana na području ranosrednjovjekovne Srbije).

Međutim, ostaje i pitanje kako bi se svi spomenuti nositelji etnonima „Hrvat“ u svoje vrijeme osjećali prema nositeljima izvedenice istoga etnonima na drugom ili susjednom području – bi li ih smatrali nekako srodnima, gledali ih kao „druge Hrvate“, „manje/više Hrvate“, strance – odgovor na pitanje teško ćemo dobiti što više zadiremo u prošlost problematike.

Na koncu valja reći sljedeće: iako je autor uspio raskrinkati određena politički tendenciozna i neutemeljena pisanja (npr. kod izraza *lingua seruiana*); iako je uspio dokazati neke prilično velike postavke, primjerice o postojanju određenih pravoslavnih Hrvata, najviše u bivšoj Vojnoj krajini, zatim u Crnoj Gori (doduše, dotični krajišnici su prije rezultat popravoslavljanja bivšeg katoličkoga puka ili njegov svojevoljni odlazak u pravoslavlje, nego kakvih „raških Hrvata“); iako je uspio osporiti pozitivističke postavke i nedostatna tumačenja (str. 164-166, usp. i fusnota 54), sam čini krupne greške time što nedovoljno poznaje proces izgradnje identiteta u predmodernom naspram modernoga doba; zanemaruje važnost konkurentnih etnonima poput „Ilir“, „Slovinac“, „Dubrovčanin“, „Dalmatin“, „Slovenac“, kao i obilje regionalnih oznaka koje nisu uvijek sinonimne s „Hrvat“ ili s percipiranim hrvatskim prostorom, te što citate ponekad ne prenosi vjerno ili izostavlja kontekst (npr. citat iz članka Mirjane Strčić iz 1987. citira točno na 95. stranici, no ne navodi da je u biti iz fusnote 32, i izostavlja bitni kontekst za širu identitetsku priču). Tu je još sporan pokoji rubni i pristrani komentar, npr. o naravi jugoslavenskoga monarhističkog režima u tretmanu Milana Šufflaya ili jugoslavenskoga komunističkog režima prema slovenskom povjesničaru Ljudmilu Hauptmannu „zbog njegove prohrvatske orijentacije“, odnosno, amaterskom povjesničaru Kerubinu Šegviću, ne spominjući njegovu ulogu u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj (usp. str. 236, fusn. 70).

Ovaj osvrt kratki je pokušaj ocjenjivanja djela koje ima vrlo široki tematski i vremenski raspon. Za cjeloviti pregled djela trebalo bi ispisati barem još deset stranica teksta. Iz svega dosad priloženog može se ustanoviti sljedeće: na svu žalost, iako je knjiga puno obećavala – te premda bi trebala dobiti povoljniju ocjenu zbog zamagljene i nezahvalne teme, s kojom se autor smjelo uhvatio u koštac – mora se jasno istaknuti da je zadatak tek polovično ispunila. Grčevićeva monografija u ovom je trenutku, grubo rečeno, osrednje postignuće. No, ukoliko bi se napisalo nadopunjeno i ispravljeno drugo izdanje knjige, djelo bi moglo dosegnuti jako visoku kvalitetu i poslužiti kao temeljna knjiga za proučavanje nedovoljno rasvijetljenih i spornih kroatističkih tema. U svakom će slučaju biti zanimljiva i korisna mnogim čitateljima.

Moreno Vuleta i Zvonimir Plavec

## Mikrohistorija kasnosrednjovjekovnog dalmatinskog sela

*Fabian Kümmeler, Korčula: Ländliche Lebenswelten und Gemeinschaften im venezianischen Dalmatien (1420–1499), Südosteuropäische Arbeiten 165, Berlin: de Gruyter, 2021, 516 str.*

Iako nije jedna od velikih tema hrvatske medievistike, o selu i seoskom svijetu hrvatskog srednjovjekovlja postoji sad već nekoliko značajnih radova koje potpisuju povjesničari poput Josipa Adamčeka, Tomislava Raukara, Josipa Kolanovića, Damira Karbića, Ante Nazora i drugih. Monografija Fabiana Kümmelera, *Korčula. Ländliche Lebenswelten und Gemeinschaften im venezianischen Dalmatien (1420–1499)*, koja analizira seoski

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST  
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY  
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

# RADOVI

## 54

### BROJ 2

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST  
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase, sans-serif font.

ZAGREB 2022.



RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST  
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 54, broj 2

*Izdavač / Publisher*

Zavod za hrvatsku povijest  
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu  
FF-press

*Za izdavača / For Publisher*

Domagoj Tončinić

*Glavna urednica / Editor-in-Chief*

Inga Vilogorac Brčić

*Izvršna urednica / Executive Editor*

Kornelija Jurin Starčević

*Uredništvo / Editorial Board*

Jasmina Osterman (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Filip Šimetin Šegvić (moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history), Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history),  
Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

*Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council*

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien), Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz), Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj), Nade Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd), Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

*Izvršni urednik za tuzemnu i inozemnu razmjenu /*

*Executive Editor for Publications Exchange*

Martin Previšić

*Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant*

Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,  
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb  
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at  
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“  
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by  
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:  
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation  
Index - Web of Science

*Naslovna stranica / Title page by*

Marko Maraković

*Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout*

Marko Maraković

*Lektura / Language editors*

Samanta Paronić (hrvatski / Croatian)

Edward Bosnar (engleski / English)

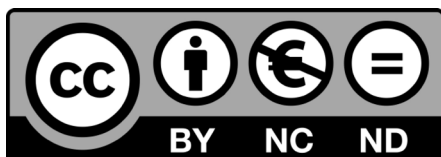
*Ilustracija na naslovnici*

Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa  
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrčak - Portal of scientific  
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

DOI: 10.17234/RadoviZHP.54



Djelo je objavljeno pod uvjetima Creative Commons Autorstvo-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 Međunarodne javne licence (CC-BY-NC-ND) koja dopušta korištenje, dijeljenje i umnažanje djela, ali samo u nekomercijalne svrhe i uz uvjet da se ispravno citira djelo i autora, te uputi na izvor. Dijeljenje djela u prerađenom ili izmijenjenom obliku nije dopušteno.